5. Tefsirden Tefekküre

5.1. Fâtiha Suresi ve Tefsiri

سُورَةُ الْفَاتِحَةِ

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ ﴿١﴾

اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَم۪ينَۙ ﴿٢﴾ اَلرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِۙ ﴿٣﴾ مَالِكِ يَوْمِ الدّ۪ينِۜ ﴿٤﴾
اِيَّاكَ نَعْبُدُ وَاِيَّاكَ نَسْتَع۪ينُۜ ﴿٥﴾ اِهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَق۪يمَۙ ﴿٦﴾ صِرَاطَ
الَّذ۪ينَ اَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْۙ غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلَا الضَّٓالّ۪ينَ ﴿٧﴾

Fâtiha Suresi

1. Rahmân ve rahîm olan Allah'ın adıyla.
2. Hamd âlemlerin Rabbi olan Allah'a mahsustur.
3. O, Rahmân ve Rahîmdir.
4. Ödül ve ceza gününün hakimidir.
5. Rabbimiz, sadece sana kulluk eder ve yalnız senden yardım isteriz.
6. Bizi doğru yola ilet.
7. Kendilerine nimet verdiklerinin yoluna; gazaba uğramışların, azıp sapmışların yoluna değil!

Fâtiha, açılış ve başlangıç anlamına gelmektedir. Nüzûl tarihine göre beşinci, mushaf tertibine göre ilk suredir. Tamamı bir defada indirilen ilk Mekkî suredir. Nakledildiğine göre Allah Resûlü, Ebû Saîd b. Muallâ isimli sahabeye Kur'an'daki en yüce surenin Fâtiha suresi olduğunu söylemiştir.[32] Tamamı 7 ayettir.

﴿ بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ ﴿١﴾ ﴾

Cümlesi kısaca besmele olarak isimlendirilir. Bu cümle girişilen işe güç yetirmek için gereken kuvvet ve kudretin Allah (c.c.) tarafından verildiğini ifade etmektedir. Buradaki [اَلرَّحْمٰن] kelimesi "çok merhamet eden" [اَلرَّح۪يم] ise "sonsuz merhamet eden" anlamına gelir. Rahmân'da sınırsız bir çokluk vardır; Rahîm'de ise sonsuzluk söz konusudur. Böylece rahmân nimetlerin Yüce Yaratıcıdan taşması, iyilik ve ihsanların yağması; rahîm ise söz konusu fiilin kesintiye uğramadan devam etmesi anlamına gelmektedir.[33]

﴿ اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَم۪ينَۙ ﴿٢﴾ ﴾

Ayetindeki *hamd*, isteğe bağlı olarak yapılan bir iyiliğe karşı gönülden iyilik sahibine saygı duymak ve onu övmek demektir.[34] Bu kelime Türkçede medh (övgü) anlamına gelir; ancak

BİLGİ KUTUSU

Fatiha suresi için Kur'an'da "Seb'ul-Mesânî" ismi ayrıca zikredilmektedir.

BİLGİ KUTUSU

Besmelede geçen Rahmân ve Rahîm isimlerinden Rahmân; her insanı kuşatan, Rahîm ise ahirette sadece inananlara gösterilecek bir rahmeti ifade eder.

(bk. Elmalılı Hamdi Yazır, Hak Dini Kur'an Dili, C 1, s. 42)

32 bk. Buhârî, Fezâilü'l-Kur'ân, 9.
33 Reşid Rızâ, Menâr Tefsiri, C 1, s. 65.
34 Elmalılı, Hak Dini Kur'an Dili, C 1, s. 55.

Yüce Allah'ın "er-Rahmân" ismi her canlıya rahmet eden anlamına gelir.

bu, hamdın tam karşılığı değildir. Çünkü medh hem canlılığı ve iradesi olan hem de olmayan varlıklar için söz konusu olabilir. Meselâ inci ve güzel bir at methedilebilir. Ancak buna hamd denmez. Bu manada hamd ancak inciyi ve atı yaratıp bağışlayan Allah'a (c.c.) yapılır.[35] Bundan dolayı denilebilir ki, "Hamd yalnız âlemlerin Rabbi olan Allah'a mahsustur." Hamde layık olan yalnız O'dur.

Kısaca bu ayet her türlü hamd, şükür, tesbih, tekbir ve tebcilin (yüceltmenin), âlemlerin Rabbi olan Allah'a (c.c.) yapılması gerektiğini gösterir. Çünkü O, tektir, eşi ve benzeri yoktur, her şeyin yaratıcısı, rızık vericisi ve terbiye edicisidir. O'ndan başkasına hamd etmek şirktir. Bu da en büyük zulüm demektir.[36]

Bu ayetteki Rahmân ve Rahîm kelimeleri ile ilk ayetteki rabbü'l-âlemîn arasında şöyle bir ilişki vardır: Yüce Allah bu iki ayette önce kendisini âlemlerin Rabbi, sonra da rahmân ve rahîm olarak niteler. Çünkü Rabbü'l-âlemin ifadesinde bir heybet, bir azamet, rahmân ve rahîmde ise engin bir sevgi ve acıma söz konusudur. Bu da Allah Teâlâ'nın korku ile ümit halini birleştirdiği anlamına gelir.[37] Bu husus başka ayetlerde de vurgulanan, müminlerin korku ile ümit arası bir hayat tarzını benimsemeleri gerektiği prensibine işaret eder. "**(Resûlüm!) Kullarıma, benim, çok bağışlayıcı ve pek esirgeyici olduğumu haber ver. Benim azabımın acı verici bir azap olduğunu da bildir.**"[38] ayetlerinde bu husus açıkça ifade edilmektedir.

"Kim bir kardeşinin ihtiyacını giderirse Allah da onun bir ihtiyacını giderir."
(Müslim, Birr, 58)

Görüldüğü gibi, Kur'an bir taraftan ilahi merhametten bahsederek ümidi, azaptan söz ederek korkuyu öne çıkarmaktadır. Çünkü, korku unsuru insanı Allah'a (c.c.) saygısızlık etmekten korumakta; ümit ise Allah'a (c.c.) yaklaştırıp cennet isteğine yoğunlaştırmaktadır. Ancak bu iki unsurdan biri diğerine ağır basarsa, o zaman da beklenen sonucun alınması mümkün olmaz. Başka bir deyişle ne korkudan vazgeçip ümide bağlanmak ne de ümidi bir kenara atıp korku ile yaşamak doğrudur. Yapılması gereken şey, Kur'an-ı Kerim'in gösterdiği ve mutasavvıfların da korku ile ümit arası yaşam (beyne'l-havf ve'r-recâ) diye formüle ettikleri temel bir prensibi hayata geçirmektir.[39]

35 Elmalılı, Hak Dini Kur'an Dili, C 1, s. 56.
36 bk. Lokman suresi, 13. ayet.
37 Kurtubî, el-Câmi li Ahkâmi'l-Kur'an, C 1, s. 139.
38 Hicr suresi, 49-50. ayetler.
39 Muhsin Demirci, Kur'an'ın Ana Konuları, s. 200-201.

﴿ مَالِكِ يَوْمِ الدّ۪ينِۜ ﴿٤﴾ ﴾

Mâlik kelimesi, "sahip, hâkim" anlamındadır. *Yevm* de süresi değişik vakit dilimlerini ifade eden bir zaman birimidir. Ancak burada onunla kıyâmet günü kastedilmiştir. [مَالِكِ يَوْمِ الدّ۪ينِ] ayeti herkesin dünya hayatında yaptığının karşılığını alacağı kıyâmet gününde, Yüce Allah'ın (c.c.) her varlık üzerinde tam bir otoritesinin olduğunu anlatır.

"De ki: Şüphesiz namazım, diğer ibadetlerim, hayatım ve ölümüm de âlemlerin Rabbi Allah içindir." (En'am suresi, 162. ayet)

﴿ اِيَّاكَ نَعْبُدُ وَاِيَّاكَ نَسْتَع۪ينُۜ ﴿٥﴾ ﴾

Ayetindeki ibâdet kelimesi sözlükte "kulluk etmek, boyun eğmek" manalarına gelir.[40] İslami literatürde ise kişinin, Yüce Allah'ın (c.c.) ululuğunu kabul etmesi, O'na tam bir teslimiyetle boyun eğmesi diye tanımlanır.[41] [نَسْتَع۪ينُ] kelimesi de "Yardım isteriz." demektir.

Kur'an-ı Kerim, insanın gücünün sınırlı olduğunu vurgular. Bu sebeple insanlar ihtiyaç anında hem diğer insanlardan hem de insanüstü güçlerden yardım istemeye kendilerini mecbur hissederler. Fakat onların bu iki kaynaktan yardım isteme şekilleri, usûl ve sistemleri ilahi irşada kulak asmadıkları zamanlarda şirke ve bâtıla sapmalarına sebep olmuş; böylece birçok batıl dua ve ibadet ortaya çıkmıştır. İşte bu ayet-i celîle, kulluk ederken ve yardım isterken yöneleceğimiz en doğru ve isabetli adresi bize göstermektedir.[42]

BİLGİ KUTUSU

Kulun Allah'tan (c.c.) ilk istediği şey hidayettir.

Görüldüğü gibi ayetteki her iki fiil de [نَعْبُدُ / نَسْتَع۪ينُ] çoğul olarak zikredilmiştir. Bu da müminlerin bir bütün teşkil etmelerinin ve *ben* değil *biz* ilkesini yerleştirip fertle toplum arasındaki dengeyi kurmalarının gerekliliğine işaret etmektedir. Burada bizi oluşturan bağ esasen imandır, eşsiz olan Allah'a (c.c.) kulluktur.[43]

﴿ اِهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَق۪يمَۙ ﴿٦﴾ ﴾

Ayetinde zikredilen hidâyet sözcüğü, doğru yola iletmek, yol göstermek ve irşâd etmek gibi anlamlara gelir. Râğıb İsfahânî'ye (öl. 1108) göre bu kelimenin dört anlamı vardır:

1. Bütün mükelleflere, akıl, anlayış ve kabiliyetleri nisbetinde zarûri bilgi vermek,
2. İnsanları peygamberlerin lisanıyla doğru yola çağırmak,
3. İslam davetine kulak verenlere imân nasip etmek,
4. İslam'ı yaşayanları ahirette cennete koymak.[44]

40 Âsım Efendi, Kâmus Tercümesi, "a-b-d" md., C 1, s. 201.
41 Yusuf Kardâvî, İbâdet, s. 40.
42 Heyet, Kur'an Yolu, C 1, s. 62.
43 Heyet, Kur'an Yolu, C 1, s. 62.
44 Râğıb el-İsfahânî, el-Müfredat fî Ğarîbi'l-Kur'ân, "h-d-y" md.

PAYLAŞALIM

Fâtiha suresi genelinde "ederiz, dileriz" şeklinde çoğul fiiller kullanılması dikkat çekicidir.

Surelerde bu şekilde "ben" yerine "biz" dilinin kullanılmasının sebebi ne olabilir? Düşüncelerinizi arkadaşlarınızla paylaşınız.

"Nimet verdiklerinin yoluna ilet..." (Fatiha suresi, 7. ayet)

Bu yaklaşıma göre hidayet insana yöneliktir. İnsan bir başkasını, bu dört irşad çeşidinden sadece hakka davet etmek ve doğru yolu tanıtmak suretiyle hakikate yönlendirebilir.

[وَلِكُلِّ قَوْمٍ هَادٍ] **"Her toplum için bir hâdî (davetçi) vardır."**[45] ayeti bu tarz bir irşadı konu edinmektedir.

[اَلصِّرَاطَ] sözcüğü lügatta "üzerinde yürünülen ana yol, cadde" anlamına gelir. [اَلْمُسْتَقِيمَ] ise "dosdoğru" anlamında bir kelimedir ve [اَلصِّرَاطَ] nin sıfatıdır. İkisi birlikte "dosdoğru yol, ana yol" anlamını ifade eder ki, o da İslam'dır.[46] Çünkü yaratanla yaratılan, Allah (c.c.) ile kul, akıl ile vahiy, hürriyet ile cebir, haksızlıkla adâlet, iyi ile kötü vb. hususlar ancak İslam dini tarafından yerli yerine konularak denge sağlanmıştır.[47] Kur'an'a göre bu da Yüce Allah'ın iradesinin bir sonucudur.

Burada şöyle bir soru akla gelebilir. Müslüman namazda [اِهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ] '*Bize doğru yolu göster!*' dediğinde neyi kastetmektedir? O, henüz hidayete tam olarak ulaşamadığını, Allah'tan (c.c.) kendisini hidayete erdirmesini mi? Yoksa hidayete ermekle birlikte yoldan çıkması her zaman mümkün olduğu için Yüce Allah'ın onun ayaklarını doğru yoldan kaydırmamasını mı? Bize göre, müminin amacı, hidayette sebatı istemek olmalıdır. Çünkü hayat boyunca hiçbir insanın -Allah'ın (c.c.) yardımı olmadan- hidayette devamlılığı söz konusu değildir. Onun için Allah (c.c.) bize bu ifade ile hidayette sebatın yolunu öğretmiştir.

﴿ صِرَاطَ الَّذِينَ اَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلَا الضَّٓالِّينَ ٧ ﴾

ayetinde yer alan nimetten maksat, doğru bir şekilde yaşayarak Allah'ın (c.c.) rızasını kazanmanın sonucu olarak bahşedilen hakiki ve sürekli nimetlerdir.

"Kim Allah'a ve Peygambere itaat ederse, işte onlar, Allah'ın kendilerine nimet verdiği peygamberlerle, sıddıklarla, şehidlerle ve iyi kimselerle birliktedirler. Bunlar ne güzel arkadaştır."[48]

Bu nimetlere mazhar olanlar da Nisâ suresi 69. ayette ifade edildiği gibi, Yüce Allah'ın nübüvvet görevi verdiği elçiler, Hz. Ebû Bekir gibi her şeyini Allah (c.c.) yolunda feda eden özü sözü bir olan üstün şahsiyetler, arzın her yerine Allah'ın (c.c.) dinini götürmek için çabalayan ve bu uğurda gerekirse gözünü kırpmadan canını veren şehidler ve Allah'ın (c.c.) rızasına uygun, insanlık için faydalı işler yapan mümin kullardır. Buna göre bir Müslüman, namaz esnasında

﴿ اِهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ ٦ صِرَاطَ الَّذِينَ اَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ ... ﴾

45 Ra'd suresi, 7. ayet.
46 Elmalılı, Hak Dini Kur'an Dili, C 1, s. 121.
47 Heyet, Kur'an Yolu, C 1, s. 63.
48 Nisâ suresi, 69. ayet.

dediğinde, Nisâ suresi 69. ayette kastedilen kimselerin yolunu talep etmiş demektir. Çünkü sözü edilen gruplar doğru bir yaşantı sürmeleri sebebiyle kurtuluşa erenlerdir.

Kendilerine nimet verilenler, Allah (c.c.)'ın gazabına uğramaktan ve sapıklıktan emin olanlardır.[49] Görüldüğü gibi Fâtiha suresinin son cümlesi ile bir önceki cümle arasında sıkı bir anlam ilişkisi vardır. Çünkü öncesinde olumlu, sonrasında ise olumsuz bir talep yer almıştır. Bu durumda mümin bir kul,

﴿ صِرَاطَ الَّذِينَ اَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلَا الضَّٓالِّينَ ۝٧ ﴾

derken bir taraftan meşrû olanı arzu ettiğini, diğer taraftan da meşrû olmayanı ötelediğini beyan etmiş olmaktadır.

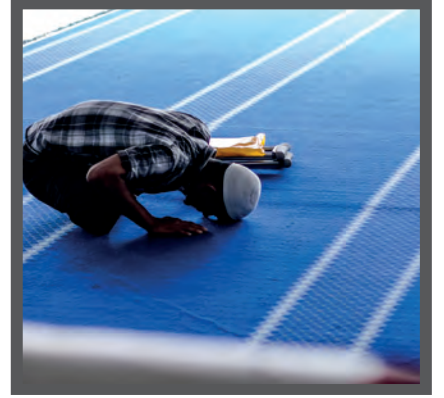
Bazı İslam alimlerine göre "gazaba uğrayanlar'' Allah'ın (c.c.) mesajından tam olarak haberdar olup, mahiyetini anlayan ama kabul etmeyenlerdir. Sapkınları ise ya hakikatin kendilerine hiç ulaşmadığını ya da hakikati kabul etmelerini güçleştirecek kadar değişmiş ve bozulmuş insanlar şeklinde tanımlamışlardır.[50]

Burada insanlığın tarihsel tecrübesine de bir atıf yapılarak yolun doğrusu ve eğrisi hakkında bir başka ölçüt ve delil daha verilmektedir. İslam yalnızca Allah (c.c.) kitabında böyle buyurduğu için doğru yol değildir, aynı zamanda tarih boyunca ilahi irşadı reddedenlerin tecrübeleri de doğru yolun İslam olduğunu göstermektedir. Bu sebeple doğru yolu arayanlar ve üzerinde bulundukları yolun sağlamasını yapmak isteyenler, dönüp tarihe bakmak, gerçek mutluluğu bulanlarla sapanlar ve Allah'ın (c.c.) gazabına uğrayanların yol ve yöntemlerini incelemek durumundadırlar. Tarihte hem örnekler hem de alınacak ibretler vardır. Örnekler, peygamberlerin izlerinden giden fert ve ümmetlerde, ibretler ise onlara cephe alan ve Cenâb-ı Hakk'a meydan okuyanlarda görülmektedir. Bazı rivayetlerde sapanların "Hıristiyanlar", ilahi gazaba uğrayanların da "Yahudiler" olarak açıklanması,[51] Müslümanların o sırada en iyi tanıdıkları toplum olmalarından dolayıdır.".

Fâtiha'nın bu ayeti, bir duâ cümlesi olup surenin sonunda, "Rabbimiz! Duâmızı kabul buyur!" anlamında "Âmin." denilmektedir. Allah Resûlü'nün de Fâtiha'dan sonra *âmin* dediği ve ashâbına böyle demelerini emrettiği ifade edilmektedir.[52] Konuyla ilgili başka hadisler meleklerin de bu duaya âmin dediklerini anlatır.[53] Bu yüzden cemaatle namaz kılarken Fâtiha'nın sonunda mutlaka âmin denilmesi gereklidir.[54]

"... Bana dua edin, duânıza cevap vereyim..."
(Mü'min suresi, 60. ayet)

"Doğruluğun (kendisi olan bu Kur'an'ı sürekli gündeme getiren) ve onu tüm kalbiyle benimseyenler, işte onlar muttakilerdir."
(Zümer suresi, 33. ayet)

DEĞERLENDİRELİM

"Kim Allah'a ve Peygambere itaat ederse, işte onlar, Allah'ın kendilerine nimet verdiği peygamberlerle, sıddıklarla, şehidlerle ve iyi kimselerle birliktedirler. Bunlar ne güzel arkadaştır."
(Nisâ suresi, 69. ayet)

Yukarıdaki ayeti, Fatihâ suresinin 7. ayeti ile birlikte değerlendiriniz.

49 Ebu'l-Berekât en-Nesefî, Medâriku't-Tenzîl ve Hakâiku't-Te'vîl, C 1, s.33.
50 Reşid Rızâ, Menâr Tefsiri, C 1, s. 68.
51 bk. Müsned, C 4, 378; Tirmizî, Tefsîr, 2.
52 bk. Müslim, Salât, 72-76.
53 bk. Buhârî, Ezân, 112-113.
54 Elmalılı, Hak Dini Kur'an Dili, C 1, s. 145.